

K OTÁZKE VŠELUDOVOSTI SOCIALISTICKÉHO ŠTÁTU

FRANTIŠEK CHORVÁT

V Programe KSSS sa o sovietskom štáte hovorí, že štát, ktorý vznikol ako štát diktatúry proletariátu, stal sa v novej, súčasnej etape všeludovým štátom...¹ Odvtedy, ako sa táto téza na XXII. sjazde KSSS potvrdila, vzniklo okolo tejto otázky mnoho diskusií, vyslovovali sa k nej rôzne názory a uvažovalo sa aj o platnosti tejto tézy pre náš štát, pre Československú socialistickú republiku.

Prvý komplex otázok sa týka podstaty diktatúry proletariátu, jej nastolenia u nás a jej súčasných foriem, ako aj predpokladov jej zanikania.

Druhý komplex otázok sa týka podstaty všeludovosti socialistického štátu, vzniku a vývoja prvkov všeludovosti, ako aj znakov, podľa ktorých možno považovať socialistický štát za všeludový.

Už z toho, ako sa vynárajú zásadné otázky, vidieť, že v tejto oblasti nemožno odpovedať určovaním kalendárnych termínov a vonkoncom sa nemožno obmedziť na formálnologické riešenia.

Štát a diktatúra

Téza o všeludovosti vyspelého socialistického štátu skoncovala so zjednoteným, splošťujúcim ponímaním definície štátu, podľa ktorej je štát (každý štát) iba nástrojom utlačania jednej triedy druhou. Pravda, ani jedna definícia nie je úplná, všestranná, dokonalá. Každá sa musí zamerať na tú či onú podstatnú stránku definovaného javu. Preto treba každú definíciu posudzovať podľa konkrétnych okolností, prihliadajúc aj na účel jej formulovania, na hľadisko, ktoré autor v rámci určitej polemiky alebo explikácie pokladal za nevyhnutné zdôrazniť.

Keď Lenin bojoval proti názorom, podľa ktorých „štát je orgánom zmierovania tried“, zdôrazňoval, že „štát je produktom a výrazom nezmieriteľnosti triednych protirečení“.² Mal pritom, prirodzene, na mysli len štát triedne antagonistických spoločenskoekonomických formácií, najmä teda štát buržoázny. Je nesprávne prenášať túto charakteristiku mechanicky na štát socialistický.

Proti téze o odumieraní štátu, ktorou reformisti chceli zdôvodniť zrieknutie sa násilného zvrhnutia diktatúry buržoázie, Lenin zdôrazňoval Engelsovu tézu o nevyhnutnosti násilného odstránenia diktatúry buržoázie.³ Nástrojom na násilné odstránenie diktatúry buržoázie môže byť iba diktatúra proletariátu, a nie vyckávanie na „odumieranie“ buržoázneho štátu.

Je azda jasné, že takto chápaná diktatúra proletariátu, aj so svojou repre-

¹ XXII. sjazd KSSS, Nová mysl, mimoriadne slovenské vydanie, Bratislava 1961, 487.

² V. I. Lenin, *Spisy* 25, Bratislava 1955, 350–351.

³ Pozri tamtiež, 358.

sívnu funkciu (hoci táto jej funkcia môže byť časom iba potenciálna, t. j. môže sa týkať iba zachovávanía možnosti násilne prekaziť pokus buržoáznych síl o spätný zvrät) musí trvať dovtedy, kým jestvuje akákoľvek viac-menej reálna možnosť pokusov o kontrarevolúciu, a to v celosvetovom meradle. Jedine takto možno správne chápať často citovanú vetu z Marxovej *Kritiky gothajského programu*, že v politickom prechodnom období „štát nemôže byť nič iné ako revolučná diktatúra proletariátu“.⁴ Tento citát však nemôže slúžiť ako dôkaz, že okrem triedne potlačovateľskej funkcie, čo je podstatou diktatúry proletariátu, štát prechodného obdobia nemá nijakú inú podstatu, nijaké iné funkcie. Nemôže slúžiť ani ako argument na dokazovanie existencie, ba dokonca nevyhnutnosti triedneho boja vnútri socialistickej spoločnosti až do úplného prechodu do vyššej fázy komunizmu. Diktatúra proletariátu v zmysle utlačania jednej triedy (buržoáznej) druhou, t. j. proletariátom, nemôže vnútri socialistickej spoločnosti prežiť posledné zvyšky buržoázie ako objektu tejto diktatúry.

Už sám pojem diktatúry proletariátu v podstate vyjadruje svoju vnútornú protirečivosť a perspektívu svojej negácie. Proletariát je jednou zo základných antagonistických tried kapitalistickej spoločnosti. Likvidáciou buržoázie, kapitalistických vykorisťovateľských vzťahov, prekonáva sa zásadne aj proletársky triedny charakter námezdné pracujúcich. Ak teda pojem diktatúry proletariátu používame so zreteľom na socialistický štát, potom len s výhradou, že tým rozumíme diktatúru triedy mladej socialistickej spoločnosti, ktorá sa zhruba regrutuje z bývalého proletariátu. Marx a Engels jasne chápali, že socialisticou revolúciou sa dialekticky neguje aj sám víťazný proletariát a splnením tejto úlohy sa pred novou spoločnosťou vynárajú úplne nové úlohy, riešiteľné iba novými spoločenskými silami, na ktoré sa v priebehu revolúcie (i kultúrnej) premení aj sám proletariát.

Začiatok diktatúry proletariátu v Československu

Niet sporu o tom, že Československá socialistická republika bola a ešte aj je takým socialistickým štátom, ktorý plnil a plní aj funkciu diktatúry proletariátu. Nie je však dosiaľ v literatúre celkom jednoznačne ustálené, odkedy náš československý štát plní funkciu diktatúry proletariátu.

Hlavným znakom každej diktatúry je násilné potláčanie politických, triednych protivníkov. Netreba azda nikomu dokazovať, že už Slovenská národná rada, keď bola na čele Slovenského národného povstania, bola *orgánom revolučného násillia*, čiže diktatúry proti silám nacizmu a domáceho fašizmu na území, ktoré jej podliehalo. Rovnako nesporne to treba uznať aj so zreteľom na revolučné národné výbory a všetky štátne orgány na území nášho štátu od okamihu jeho oslobodenia.

Zložitejšia je odpoveď na otázku, odkedy náš štát plní funkciu diktatúry *proletariátu*. O tejto otázke sa už pred niekoľkými rokmi viedli rozsiahle diskusie. Ich častým nedostatkom bolo najmä to, že stavali otázku akosi staticky, meta-

⁴ Kritika gothajského programu, Marx - Engels, *Vybrané spisy* 2, Bratislava 1953, 26.

fyzicky. Názory sa rôznili najviac v tom, či ľudovej demokracii vôbec priznať charakter diktatúry proletariátu a ak áno, od ktorej chvíle jej vývoja. Nik nepochybuje o tom, že od februára 1948 išiel vývoj u nás definitívne a jednoznačne k socializmu. Preto nik neváha označiť obdobie po tomto zvrate za obdobie diktatúry proletariátu. Pre túto oblasť otázok však platí poznatok, že v spoločenskom vývoji nebývajú javy absolútne čisté. Bolo by napríklad nesprávne chápať diktatúru proletariátu ako diktatúru vykonávanú výlučne proletariátom, resp. robotníckou triedou. Už aj štruktúra a charakter Národného frontu by to hneď vyvrátili. Proletariát vykonáva svoju diktatúru ako hegemon za spoluúčasti svojich spojencov. Charakter diktatúry nie je určený hlavne tým, kto, ktoré osoby sú vo vedúcich funkciách, ale tým, ktorej triedy politické ciele sleduje a dosahuje.

Pokiaľ ide o konečné triedne politické ciele, proletariát sa nemôže deliť s nikým, i keď v priebehu ich dosahovania sú možné kompromisy. No keďže politické ciele proletariátu sú v súlade s objektívnymi záujmami všetkých pracujúcich a vykorisťovaných, je daná možnosť, aby sa na uskutočnení revolúcie a na vykonávaní diktatúry proletariátu zúčastňovala za hegemonie proletariátu prevažná väčšina členov spoločnosti, všetok ľud. V takomto ponímaní podstaty diktatúry proletariátu je kľúč k pochopeniu vzťahu medzi diktatúrou a všeľudovosťou nášho štátu a k vysvetleniu otázky začiatku diktatúry proletariátu.

Naša národná a demokratická revolúcia sama osebe neuskutočňovala, resp. nezavřila triedny zvrät od diktatúry buržoázie k diktatúre proletariátu. A predsa tým, že vedúcou silou tejto revolúcie bola robotnícka trieda vedená KSČ, ktorá riešenie úloh tejto revolúcie chápala ako predpoklad, stupienok, rozhodný a nevyhnutný nástup k prechodu k socializmu, plnila táto revolúcia vtedy najnaliehavejšie úlohy na dosahovanie cieľov robotníckej triedy, pričom táto trieda bola najaktívnejšou silou revolúcie. Náš štát v období rokov 1945—1948 bol revolučnou diktatúrou — proti vonkajším a vnútorným fašistickým a protirobotníckym silám — vykonávanou za rozhodujúcej účasti robotníckej triedy vedenej Komunistickou stranou Československa, v spolupráci so širokými vrstvami na tomto boji taktiež zainteresovanej mestskej i dedinskej maloburžoázie. Mechanizmus tejto diktatúry bol značne zložitý a prechádzal ustavičným vývojom. Revolučné násilie bolo namierené proti najnebezpečnejším nepriateľom robotníckej triedy (a ostatných pracujúcich), čo vtedy predstavovalo hlavnú bezprostrednú bojovú úlohu proletariátu.

Vtedy stála pred robotníckou triedou — tak ako pred národom, pred ľudom — úloha vybojovať proti fašizmu najprv „všeobecnú“, vo vtedajších podmienkach ľudovú demokraciu. To bola úloha všetkého ľudu, ale aj, ba dokonca predovšetkým, proletariátu. Aj tu sa prejavuje dialektická totožnosť triednosti hľadísk proletariátu a všeľudsky objektívnej pravdivosti jeho cieľov i jeho ideológie.

Sotva možno tvrdiť, že účasť neproletárskych mäs a organizácií na plnení vtedajších úloh v rámci revolučného násilia od základu mení charakter diktatúry, i keď až ďalší vývoj definitívne rozhodol o charaktere revolučnej diktatúry. Po dosiahnutí „všeobecno-demokratických“, rámcov buržoáznej demokracie ešte

v podstate nepresahujúcich cieľov revolúcie prišlo sa postupne — ďalším znárodňovaním a obmedzovaním veľkokapitálu i strednej buržoázie — podľa predpokladov konkrétnej historickej situácie k dosahovaniu ďalších cieľov robotníckej triedy, tiež za účasti aj neproletárskych mas a organizácií. To, že pritom postupne odpadli niektorí dovtedajší spojenci a stali sa odporcami, opäť nemení základný charakter revolučnej moci, ale znamená len narastanie určitých kvalitatívnych stránok a poklesnutie iných. Najdôležitejšie na tom procese bolo to, že sa do vykonávania diktatúry proti odporcom politických cieľov robotníckej triedy aktívne zapájali čoraz širšie masy ľudu, čím sama diktatúra proletariátu aj po tejto stránke prejavovala svoj všeludový charakter. Upevňovala sa diktatúra proletariátu, ale zároveň a pod jej ochranou sa rozvíjala aj tvorivá, všeludovo-budovateľská stránka nového štátu.

Môžeme teda urobiť dosť všeobecný záver, že zvrät od národnooslobodzovacieho boja (resp. od národnej a demokratickej revolúcie) k diktatúre proletariátu úplne vyhranenej, hoci aj znamená kvalitatívnu zmenu, skok, trval u nás pomerne dlho. Tento záver má všeobecnejší charakter, totiž revolučný skok, prechod k socializmu, nastolenie diktatúry proletariátu môže samo osebe prebiehať za pomerne dlhšie obdobie. To platí nielen pre naše podmienky a pre dnes už historickú etapu vývoja v ľudovodemokratických krajinách, ale môže byť aktuálne aj v podmienkach niektorých mladých štátov, ktoré sa nedávno oslobodili z imperialistickej poroby.

Diktatúra a demokracia

Lenin sa pri vysvetľovaní otázky štátu posmieval tiež marxistom, ktorí sa snažili „nezastrašiť“ buržoáziu, a preto odmietali názov (a azda aj podstatu) diktatúry proletariátu. Práve proti nim zdôrazňoval, že výsledkom revolúcie musí byť nastolenie diktatúry proletariátu. Buržoázia dáva výrazu diktatúra proletariátu zámerne hrôzostrašný prízvuk, aby takto zastrašila masu malomeštiakov. Hoci to nezabránilo úspechu doterajších socialistických revolúcií, tento buržoázny propagandistický ťah niekedy môže byť pomerne účinný.

Proti malomeštiackej ilúzii o skutočnej a širokej demokracii v buržoáznom štáte zakladatelia marxizmu tvrdili, že „štát nie je nič iné ako nástroj utlačania triedy triedou, a to- v demokratickej republike nemenej ako v monarchii“.⁵ Hovorový zvrät „štát nie je nič iné“ rozhodne netreba chápať doslovne, ale v tom zmysle, že štát za každých okolností plní (a myslí sa tu štát buržoázny) predovšetkým triedne potláčateľskú funkciu, i keď nielen túto.

Svoju diktatúru môže buržoázia uskutočňovať rôznymi metódami. Vždy je to však organizovaná mocenská nadvláda menšiny nad vykorisťovanou väčšinou. A práve táto stránka je rozhodujúcou pre buržoázny štát, ktorý je vždy a predovšetkým nástroj diktatúry buržoázie, zatiaľ čo forma či metóda, akou buržoázia vládne, je iba vedľajšou stránkou diktatúry buržoázie, hoci niekedy z hľadiska záujmov proletariátu neobyčajne dôležitou. Charakter konkrétnej diktatúry mô-

⁵ Marx-Engels, *Vybrané spisy* 1, Bratislava 1952, str. 438.

žeme teda vyjadriť len tak, keď popri konštatovaní, ktorá trieda ju uskutočňuje, uvedieme aj metódy, ktoré používa. Sám pojem diktatúra neurčuje reakčnosť alebo pokrokovosť toho-ktorého zriadenia, ani mieru jeho demokratičnosti. Aj demokratičnosť buržoázneho štátu je iba jednou z možných foriem, je nástrojom na zabezpečenie jeho hlavnej podstaty — diktatúry buržoázie.

Keď možno hovoriť o demokracii v buržoáznom štáte, hoci je nástrojom diktatúry menšiny nad väčšinou a jeho podstatou je práve táto diktatúrnosť, tým viac to platí o socialistickom štáte. Socialistická demokracia, demokracia v podsate všeludová, i keď spočiatku do istej miery iba potenciálne všeludová, je však zároveň diktatúrou, nástrojom triednej nadvlády proti triednym nepriateľom, vládnucej zložky daného zriadenia.

Ani *najúplnejšia demokracia* ešte neznamená zrušenie štátu, *neznamená koniec diktatúry*. Ale ak za najúplnejšiu demokraciu považujeme úplnú politickú rovnosť (a nielen formálnu rovnoprávnosť) všetkých občanov, nemôžeme nevidieť, že náš štát sa k „najúplnejšej“ demokracii ešte nedostal, hoci sme na tejto ceste urazili už hodný kus. Socialistická demokracia, hoci aj „najúplnejšia“, nie je napríklad demokraciou pre jej odporcov.

K poňatiu kategórie diktatúra

Videli sme, že buržoázna triedna diktatúra nevyklučuje demokratizmus, ale zároveň oveľa širšia, zásadne všeludová socialistická demokracia nepredpokladá vylúčenie diktatúry. Cieľom socialistickej revolúcie je vybudovanie beztriednej komunistickej spoločnosti. Formou organizácie spoločnosti budujúcej socializmus je socialistický štát. Tento je nástrojom nielen robotníckej triedy, ktorá časom tiež mení svoj profil a postupne sa stáva spoločenskou zložkou zahrnujúcou vysoko kvalifikovaných a vyspelých socialistických pracovníkov, ale všetkého ľudu. Dosahovanie predovšetkým socialistickeo-budovateľských cieľov socialistickej revolúcie je základnou úlohou socialistického štátu. V tom spočíva vlastná, základná podstata socialistického a v tomto zmysle všeludového štátu po celý čas jeho existencie. Realizácia tejto vlastnej podstaty socialistického štátu sa môže dosiahnuť len v podmienkach boja proti predtým vládnucej triede — buržoázii — s cieľom jej triednej likvidácie a všestrannej ochrany nového zriadenia pred jeho triednymi nepriateľmi. Tento boj je podstatou diktatúry, ale nie je vlastnou podstatou socialistického štátu. Nie je ňou ani v začiatočnom období, hoci vtedy diktatúrnosť — vzhľadom na silu len nedávno porazenej buržoázie — je veľmi v popredí, lebo táto diktatúra má vždy zmysel ako nástroj, ako prostriedok na dosahovanie hlavného cieľa, na zabezpečovanie hlavnej podstaty socialistického štátu. Diktatúra nie je teda ani bezprostredne po socialistickej revolúcii sama cieľom, ale iba nástrojom, atribútom, črtou či stránkou — i keď zákonitou a dôležitou — socialistického štátu, plní pomocnú úlohu pre zabezpečenie hlavnej. Je v dôsledku toho kategóriou nižšieho radu než socialistický, všeludový štát. Podľa miery splnenia svojej pomocnej úlohy diktatúra ustupuje, kým nezanikne. Súčasne a v súvislosti s tým hlavná podstata socialistického štátu, chránená a podporovaná diktatúrou, rozvíja sa k faktickej univerzálnosti a k odumieraniu.

O socialistickom štáte klasikovia marxizmu-leninizmu nehovoria v takom zmysle, akoby jeho násilná, diktatúrna stránka bola v rozpore s jeho objektívne všeludovým, v podstate a v konečnom dôsledku všeludským poslaním. Zlé skúsenosti z čias kultu osobnosti sú svedectvom, aké nebezpečné je subjektivistické preceňovanie diktatúrnej stránky. Je, pravda, iná otázka, dokedy vzhľadom na konkrétne historické podmienky objektívne prevažuje význam diktatúrnych funkcií, resp. kedy možno túto stránku socialistického štátu považovať za druhoradú, nedôležitú, odumierajúcu. Aj v tom spočíva objektívna prekážka, aby sme mohli vyhlásiť, že diktatúra proletariátu u nás už dohrala svoju historickú úlohu.

Všeludovosť vo vývoji

Zaiste nebude správne tvrdiť, že štát — nástroj diktatúry proletariátu, sa stáva štátom všeludovým na určitom bode, akoby skokom alebo na základe oficiálneho konštatovania nového stavu ex post. Treba hlbšie skúmať sám pojem všeludovosti štátu a vymedziť jeho vzťah k pojmu diktatúra proletariátu.

V istom zmysle je každý štát všeludovým z hľadiska univerzálnosti jeho mocenskej funkcie. Aj v otrokárskej, feudálnej i kapitalistickej spoločnosti „štát bol oficiálnym predstaviteľom celej spoločnosti, jej zhrnutím vo viditeľnej korporácii, ale bol ním len potiaľ, pokiaľ bol štátom tej triedy, ktorá sama pre svoju dobu predstavovala celú spoločnosť“.⁶ Ale socialistická revolúcia predstavuje najhlbší prevrat vo vývoji ľudstva práve preto, lebo ňou sa štát z len oficiálneho predstaviteľa celej spoločnosti premieňa na skutočného predstaviteľa prevažnej väčšiny svojich občanov s objektívne zákonitou perspektívou vývoja ku skutočnej a úplnej všeludovosti. Dôležitá je najmä táto objektívne daná vývojová perspektíva, možnosť, ktorej realizácia závisí od uvedomelej činnosti spoločnosti. Pokiaľ ide o ľudovosť či všeludovosť štátu, je dôležité mať na pamäti obsah pojmu ľud, dialektiku jeho vývoja pri prechode od kapitalizmu k socializmu.

Tu sa však znova vynára aj ďalší problém v podobe pojmovej nejasnosti slova „štát“. V našej literatúre sa vyskytovali a možno aj dnes ešte nájdeme nejasnosti vyplývajúce zo snahy uplatniť takú jednotnú, všeobecne platnú definíciu štátu, ktorá by vyjadrovala podstatné znaky štátov všetkých typov, a použiť takú definíciu vo všetkých súvislostiach. Takáto definícia však nemôže vystihovať podstatný rozdiel medzi štátom vykorisťovateľských typov a štátom socialistickým.⁷ Z toho potom neraz vyplýva pokus či snaha nachádzať medzi rôznymi typmi štátu viac analógie, ako zodpovedá skutočnosti.

Najpodstatnejší rozdiel medzi štátom vykorisťovateľského typu a socialistickým štátom je daný mocenským zameraním jedného a druhého. Nejde len o to, že prostredníctvom štátu raz buržoázia potláča proletariát, kým po socialistickej

⁶ V. I. Lenin, *Spisy* 25, 358, citát z *Anti-Dühringa*.

⁷ Tu máme, prirodzene, na mysli vždy len štát ako organizáciu spoločenskej moci v triednej spoločnosti. V iných súvislostiach však možno štát chápať niekedy ako určitú organizáciu spoločnosti, inokedy zas ako subjekt medzinárodnoprávných vzťahov. V tých prípadoch treba používať celkom iné definície štátu, aby nedošlo k logickým absurdnostiam.

revolúcii robotnícka trieda jeho prostredníctvom potláča buržoáziu. Najhlbšia podstata rozdielnosti je v tom, že vykorisťovateľský štát má za úlohu zvečniť stav, pri ktorom prevažná časť obyvateľstva je objektom útlaku a vykorisťovania, zatiaľ čo základnou úlohou socialistického štátu — pokiaľ sa nespreneverí svojmu poslaniu — je čo najrýchlejšie odstrániť každý útlak a každé vykorisťovanie, odstrániť podmienky pre svoju potláčateľskú funkciu, ktorá nie je jeho hlavnou, základnou podstatou. Prvý štát je vždy diktatúrnym nástrojom vykorisťovateľov s úlohou konzervovať daný stav, i utláčanú triedu ako objekt vykorisťovania, zatiaľ čo druhý je nástrojom obrany všetkých pracujúcich pred vykorisťovateľmi, ktorých chce čo najskôr triedne likvidovať, aby sám mohol po splnení tejto a ostatných svojich úloh podlahnúť negácii, ktorú sám má za cieľ. Podstatou socialistického štátu je teda jeho všeludovosť, všeludová demokratičnosť s perspektívou premeny v komunistickú spoločenskú samosprávu, kým diktatúrnosť je jeho prechodnou, vedľajšou črtou. (Opačná koncepcia slúžila na zdôvodňovanie nezákonných násilností v čase deformácie leninských princípov). Preto musí byť buržoázny štát negovaný násilím, revolúciou, zatiaľ čo socialistický sa neguje odumieraním. Každá definícia „štátu vôbec“, keďže nevystihuje túto základnú odlišnosť, nevyhnutne skresľuje objektívnu skutočnosť.

Jednou z úloh socialistického štátu je vytvárať podmienky pre realizáciu svojej všeludovosti, získavať všetok ľud na svoju stranu, na stranu socializmu, pre uvedomelú tvorivú činnosť a dosiahnuť také zmeny v oblasti hospodárstva, kultúry a všeobecnej politickej uvedomelosti, aby najširšie masy sa stali schopnými získať a v rámci demokratických záruk a socialistických práv aj získali reálne ekonomické a politické podmienky pre zapájanie sa do štátnej a verejnej činnosti. Je teda značný rozdiel medzi faktickou všeludovosťou novoutvoreného socialistického štátu a medzi viac-menej univerzálnou všeludovosťou socialistického štátu po zavŕšení výstavby socializmu, po vybudovaní vyspelej socialistickej spoločnosti, keď pre diktatúru pominuli všetky vnútorné predpoklady. Princípiálne teda všeludovosť socialistického štátu nevzniká až po skončení dlhšieho vývoja, nie je výsledkom prechodu od socialistického štátu nie všeludového k všeludovému. Socialistický štát je všeludový bez ohľadu na to, že prostredníctvom diktatúrnych funkcií v začiatočnom období potláča a triedne likviduje tie zložky, ktoré nespadajú pod pojem ľud. To, pravda, neznamená, že sa všeludovosť socialistického štátu nemení, nevyvíja. Je však otázka, čo na tomto vývoji je kvantitatívne a čo kvalitatívne.

Miera všeludovosti

Realizácia všeludovosti socialistického štátu sa dosť všeobecne označuje ako prechod alebo ako proces prerastania štátu diktatúry proletariátu v štát všeludový. Takéto formulácie budia dojem, akoby štát diktatúry proletariátu nebol všeludový a všeludový socialistický štát nebol diktatúrou. Teda buď diktatúra alebo všeludovosť. Zdanlivo dve kategórie rovnakého radu, ktoré sa navzájom vylučujú, a preto sa môžu iba vystriedať. To zasluhuje hlbší rozbor.

Je určitá statickosť, nedialektickosť v tvrdení, že v epoche prechodu od ka-

pitalizmu k socializmu je socialistický štát iba štátom diktatúry proletariátu. Takáto myšlienka však, i keď nie vždy výslovne formulovaná, vyplýva z viacerých prác o otázke všeludovosti socialistického štátu.⁸ To platí aj o formulácii v publikácii A. G. Lašina, kde sa v závere hovorí: „V podmienkach úplného a definitívneho víťazstva socializmu štát diktatúry proletariátu prerastá vo všeludový štát...“.⁹

Táto myšlienka je podľa nášho názoru nielen teoreticky nedomyslená, ale aj z hľadiska propagandy socializmu nepriaznivá. Veď pracujúci v nesocialistických krajinách (ani proletariát) netúžia z hľadiska svojej perspektívy po diktatúre proletariátu. Tú považujú, pokiaľ s ňou viac-menej uvedomele počítajú, za prostriedok na odstránenie vykorisťovania, kým predmetom ich túžby je socialistická rovnosť, demokratizmus nielen formálny, ale ľudový, všeludový. Najmä je oveľa ťažšie získať masy neproletárskych, menej uvedomelých spojencov pre socialistickú revolúciu, ak jej cieľom má byť iba nastolenie diktatúry proletariátu, a nie predovšetkým odstránenie vykorisťovateľských pomerov, ich nerovností, a zabezpečenie socialistickej rovnosti, demokratičnosti pre všetok pracujúci ľud. Aj naša revolúcia získavala masy pod zástavu ľudovosti a demokratičnosti zriadenia, za ktoré bojovala robotnícka trieda. A revolúcia, štát vzniknutý z revolúcie tento prísľub od samého začiatku napriek mnohým chybám, deformáciám v podstate realizoval, alebo dal aspoň rámec pre jeho realizáciu.

Už v činnosti revolučných národných výborov sa v dosť značnej miere prejavujú prvky všeludovosti. Obzvlášť to platí v období, keď obyvateľstvo dobrovoľne a s nadšením pod vedením národných výborov podporovalo postupujúcu oslobodzovaciu Sovietsku armádu a potom bezplatne odstraňovalo vojnové škody, následky bojových akcií atď. a dalo do chodu hospodárstvo.

Treba považovať za prejav značnej miery všeludovosti nášho socialistického štátu veľkú podporu socialistických revolučných síl najširšími masami v boji proti úkladom reakcie v období jeseň 1947 — jar 1948, keď sa rozhodovalo o celej budúcnosti nášho štátu. Nielen robotníci, ale aj zástupcovia roľníctva mali pritom podstatnú úlohu. Aj veľká časť inteligencie stála v tomto boji na strane ľudu, na strane socialistického štátu ako predstaviteľa všetkého ľudu. V rokoch, ktoré označujeme ako obdobie kultu osobnosti, hrozilo socializmu aj v tomto ohľade vážne nebezpečenstvo. Preto treba všestranným rozvíjaním socialistickej demokracie naďalej naprávať škody, ktoré deformácie demokratizmu spôsobili v politickom vedomí nás. Tým sa vytvoria ešte lepšie podmienky pre rozvoj prvkov všeludovosti nášho štátu.

V čom spočívajú tieto prvky všeludovosti:

Po prvé, v tom, že marxistická politická ideológia, ktorá je teoretickým základom socialistického štátu, je nielen triedna, ale — pokiaľ sa neskresľuje subjektivisticky — aj objektívne, všeludsky pravdivá. Sledujúc záujem robotníckej

⁸ Pozri napríklad štúdiu Jaroslava S. S. a, *Štát při přechodu od kapitalismu ke komunismu*, sborník Teoretické podněty XXII. sjezdu KSSS, Praha 1963, 242—243.

⁹ A. G. Lašin, *Vzniknovenije i razvitiije form socialističeskogo gosudarstva*, Moskva 1965, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 386.

triedy zároveň vytyčuje všeludsky platnú zákonitú perspektívu vývoja. Preto štát, ktorý je nástrojom na vybudovanie vedecky riadenej beztriednej spoločnosti, obsahuje a rozvíja od samého svojho vzniku prvky všeludovosti.

Po druhé, v tom, že vedúca sila tohto štátu, Komunistická strana Československa — ako každá dôsledne marxistická strana — svojou politikou nebojuje za nejaké sebecké triedne záujmy robotníckej triedy, ale má v rámci perspektívy vybudovania beztriednej spoločnosti na zreteli záujmy všetkých pracujúcich. Tým je daná vývojová tendencia, aby sa stala stranou všetkého ľudu.

Po tretie, v tom, že sa do riadenia socialistickej spoločnosti prostredníctvom štátu, do spravovania štátnych a verejných vecí zapájajú čoraz širšie masy pracujúcich bez ohľadu na ešte jestvujúce rozdiely v ich triednej príslušnosti, pričom vývojová perspektíva vedie k zapojeniu všetkých. Tým sa v podstate pripravuje budúci prechod od všeludového štátu ku komunistickej spoločenskej samospráve.

Po štvrté, v tom, že naša spoločnosť — opäť za pomoci celej štátnej mašinerie — sa všemožne usiluje pripraviť podmienky, aby všetok ľud mal skutočnú možnosť a schopnosť zúčastňovať sa podľa svojich síl na správe spoločenských záležitostí. Všeludovosť vyspelého socialistickeho štátu potom neznamena len to, že štát je oficiálnym predstaviteľom všetkých jeho obyvateľov, ale to, že všetok ľud ho považuje a používa ho ako nástroj na dosahovanie všeludových spoločenských cieľov.

Meradlom stupňa vývoja všeludovosti socialistickeho štátu je rozvoj jeho demokratičnosti.

Moment dialektickej skľebenosti diktatúrnosti a všeludovosti socialistickeho štátu sa však stráca, keď sa tvrdí (ako napríklad aj B. P. Kravcov v štúdiu *Sovetskoje obščnarodnoje gosudarstvo* v zborníku Voprosy političeskoj organizacii sovetskogo obščestva v period razvernutoho strojitelstva kommunizma, Moskva 1962, najmä na str. 17, alebo N. G. Alexandrov v štúdiu *Razvitije kommunizma i gosudarstvo* v zborníku Razvitije teorii gosudarstva i prava XXII. sjezdom KPSS, Moskva 1963, str. 17), že vo vývoji socialistickeho štátu sú dve hlavné etapy: etapa diktatúry proletariátu a etapa všeludového štátu. (Tu by sa človek mimovoľne pýtal na časové rozhranie medzi týmito etapami, t. j. dokedy socialistický štát nie je štátom všetkých pracujúcich.)

Zdôrazňovanie „kvalitatívneho prechodu“ socialistickeho štátu z etapy diktatúry proletariátu do etapy všeludovosti je azda aj dôsledkom snahy čeliť nesprávnym názorom na tieto otázky, formulovaným v liste ÚV KS Číny zo 14. júna 1963. Proti argumentu, že sovietsky štát nie je všeludový, pretože ako socialistický štát je iba diktatúrou proletariátu, argumentuje sa zdôrazňovaním úplného prekonania diktatúry proletariátu prechodom do etapy všeludovosti sovietskeho socialistickeho štátu. Zbierajú sa argumenty na dokazovanie jeho všeludovosti na tom základe, že už prestala diktatúra proletariátu, akoby táto bola nezlučiteľným protikladom všeludovosti. Tak potom z formulácie otázky vyplýva záver, akoby socialistický štát až týmto prechodom získal kvalitu vše-

ľudovosti, ktorú predtým nemal. Takáto tendencia sa jasne zraďi vo viacerých článkoch sovietskych i našich autorov.¹⁰

V týchto štúdiách sa vcelku zabúda na všeludový charakter socialistického štátu aj v období, keď je v popredí jeho triedne potlačovateľská funkcia. A je, prirodzene, zložitá otázka konkrétnej historickej situácie, kedy bude o niektorom socializme štáte možné povedať, že už *celkom* prestal vykonávať funkcie vyplývajúce z jeho diktatúrnej stránky. Tým totiž už úplne prestane byť štátom.

V prvej etape vývoja socialistického štátu je jeho všeludovosť realizovaná nevyhnutne iba obmedzene, a to pre existenciu nepriateľských tried, pre početnosť buržoázie a jej politických prívržencov a spojencov, ale aj preto, lebo buržoázia ešte má ekonomické a prípadne aj politické pozície. Tie sa, pravda, nezlikvidujú vždy okamžite, jediným úderom. Sila porazenej buržoázie hneď po jej zvrhnutí je v každej krajine, prirodzene, rozdielna. Veľký vplyv tu má aj štruktúra obyvateľstva, vrátane pomeru medzi početnosťou robotníckeho a roľníckeho obyvateľstva, ako aj úroveň triednej uvedomelosti robotníckej triedy a marxisticko-leninská vyspelosť jej strany. Nakoniec tu pôsobí ešte mnoho iných faktorov, v neposlednom rade aj medzinárodná situácia, pomer medzi silami socializmu a kapitalizmu vo svetovom meradle.

Tými istými činiteľmi je objektívne ovplyvňovaná aj šírka a tvrdosť diktatúry proletariátu. (Subjektívne faktory tu môžu vnášať viac-menej škodlivé odchýlky.) Z toho vyplýva perspektívne, že v niektorých krajinách môžu byť metódy diktatúry proletariátu miernejšie ako v iných.

Celý rad okolností umožňujúcich urýchlený rozvoj, realizáciu všeludovosti socialistického štátu u nás v porovnaní s tempom tohto vývoja v Sovietskom sväze, ktorý mal spočiatku oveľa ťažšie podmienky, uvádzajú napríklad autori Miroslav Čaha a Michal Reimann.¹¹ Pre úplnosť by sa však žiadalo uviesť aj niektoré faktory vyplývajúce z konkrétnej historickej situácie, ktoré pôsobia opačne. Napríklad pomerne oveľa väčší počet ľudí, ktorí pred revolúciou boli spätí s vykorisťovateľským systémom (podnikatelia, početná vrstva zburžoázenej inteligencie a i.), ako aj väčšia početnosť „robotníckej aristokracie“, tuhšia spätosť roľníckych mas so súkromným vlastníctvom pôdy a s individuálnym hospodárením a pod. Závisí potom od konkrétnej historickej situácie, či sa tieto živly definitívne a s vnútorným presvedčením zapoja do socialistickej výstavby, alebo či sa dajú zviesť nepriateľmi socializmu. Potom v určitej miere — okrem iných faktorov, napr. úrovne riadiacej činnosti najvyšších orgánov — aj od subjektívneho postoja týchto vrstiev závisí, či socialistický štát je pre nich viac diktatúrou, alebo či je pre nich v popredí jeho všeludovosť, socialistická demokratickosť.

V ďalšej, druhej etape vývoja socialistického štátu sú pozície buržoázie vcelku podlomené nielen politicko-mocensky, ale aj ekonomicky. V dôsledku zospolo-

¹⁰ Pozri napríklad A. Butenko, *Sovetskoje obščennarodnoje gosudarstvo*, Kommunist, 13, Moskva, 1963, 22—32. a štúdiu *Všelidový štát — leninský pojem*, ktorú uverejnil Zdeněk Mlynář v Novej myslí, 11, 1963, 1372—1373.

¹¹ Miroslav Čaha, Michal Reimann, *K některým otázkám diktatury proletariátu a všelidového státu v Československu*, sborník Teoretické podněty XXII. sjezdu KSSS, Praha 1963.

čenšenia základných výrobných prostriedkov, socialistickej prestavby výrobných vzťahov vo všetkých základných odvetviach a ďalších opatrení vykorisťovateľské triedy prestali ako také jestvovať. To však neznamená, že sa ich niekdajší príslušníci úplne vzdali boja za reštauráciu kapitalizmu. No v tomto období diktatúra proletariátu už zvládla svoju spočiatku hlavnú úlohu: definitívne zvíťaziť v boji o moc proti predtým vládnucej triede. Teraz sa diktatúrna stránka socialistického štátu v podstate obmedzuje na ochranu a zabezpečovanie, prípadne aj na rozširovanie vydobytých pozícií. V tejto etape je v popredí úloh socialistickeho štátu budovanie novej spoločnosti, hospodárskoorganizátorská a kultúrno-výchovná funkcia sa stávajú hlavnými. A do týchto úloh je nevyhnutné zapájať čo najširšie masy, oveľa širšie, než bolo treba a prípustné zapájať do vykonávania potlačovateľských úloh, úloh diktatúry. V tejto druhej etape sa preto nevyhnutne prejavuje objektívna tendencia rozširovať a prehĺbovať socialistický demokratizmus, čiže stupňovať mieru realizácie všeludovosti socialistického štátu.

Toto rozšírenie všeludovosti nášho socialistického štátu bolo však obmedzené tak prekážkami subjektívneho charakteru (dogmatizmus, okrem iného nesprávne prenášanie hlavného ťažiska na diktatúrnu stránku, subjektivizmus, nepochopenie zákonitosti vývoja socialistickej demokracie a pod.), ako aj objektívnymi okolnosťami.

V tretej etape by sa všeludovosť socialistického štátu mala naplno rozvinúť v zmysle odumierania štátu ako takého a jeho prechodu v neštát, v komunistickú spoločenskú samosprávu.

Sú zrejme predčasné pokusy nezmenene prebrať hodnotenie sovietskeho štátu ako všeludového do pomerov v našej republike v tom zmysle, že diktatúrna funkcia nášho štátu sa stala zbytočnou. Túto otázku by bolo treba osobitne širšie rozviesť a podložiť argumentmi. Ale je azda nesporné, že sme ešte úplne nedobudovali vyspelú socialistickú spoločnosť. Z tohto hľadiska treba s určitou rozvahou prijať názor, že vývoj jednotlivých etáp socialistického štátu môže bez rozdielu kvality prebiehať aj oveľa rýchlejšie než v prípade sovietskeho štátu. To tvrdí napríklad sovietsky autor Burlackij v súvislosti s vysvetlením jednotlivých etáp vývoja sovietskeho štátu.¹² Pravda, tento vývoj ani nemôže byť všade rovnako rýchly a môže teda za priaznivých vnútorných a medzinárodných podmienok prebiehať rýchlejšie.

Záver

Socialistický štát nie je alebo diktatúrou proletariátu, alebo všeludovým štátom. Jeho diktatúrnosť a všeludovosť sú dialekticky protirečivými stránkami dialekticky jednotného javu — štátnej organizácie spoločnosti prechádzajúcej od kapitalizmu k socializmu a komunizmu. Pritom tieto dve stránky protirečenia nie sú rovnocennými kategóriami, ale všeludovosť je základnou podstatou so-

¹² Pozri F. M. Burlackij, *O nekotorych voprosach teoriji obščenarodnogo socialističeskogo gosudarstva*, 10, 1962, časopis Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 9—10.

cialistického štátu, zatiaľ čo diktatúrnosť, hoci je jeho zákonitou črtou, je predsa len vedľajšou, relatívne krátkodobou, pomerne skoro ustupujúcou stránkou perspektívne odumierajúceho štátu.

Formulácia „prechod od diktatúry proletariátu k všeludovému štátu“ alebo „prerastanie štátu diktatúry proletariátu v štát všeludový“ preto nevystihuje, pravdivo neodráža skutočný vývojový proces socialistického štátu. Oveľa presnejšie ho môžeme vyjadriť tak, že socialistický, samou svojou podstatou všeludový štát postupne čoraz širšie realizuje svoju všeludovosť vo všetkých oblastiach svojej činnosti. Zároveň sa zbavuje svojich diktatúrnych črt v takej miere, v akej sa mu podarilo triedne zlikvidovať objekty svojej triedne potlačovateľskej funkcie a ako jeho riadiace zložky chápu a realizujú jeho podstatu a vývojovú perspektívu.

Všeludovosť socialistického štátu nenastupuje až potom, keď diktatúra proletariátu dohrala svoju úlohu a už nemá, proti komu by smerovala. Naopak, všeludovosť je neodmysliteľnou stránkou, ba podstatou štátu zrodeného socialistickou revolúciou, je najhlbším zmyslom tejto revolúcie. Naproti tomu diktatúra proletariátu nie je natoľko cieľom socialistickej revolúcie, ako len nevyhnutným, samým osebe neželaným nástrojom, prostriedkom na zabezpečenie všeludovosti socialistického štátu. Šírka a tvrdosť diktatúry proletariátu (rovnako ako stupeň násilnosti a krutosti samej socialistickej revolúcie) sú objektívne určované odporom jej nepriateľov. Pravda, je dôležité, aby sa pre subjektivistické preceňovanie nepriateľských síl šírka a tvrdosť diktatúry nepreháňali.

V budúcnosti, keď sa pomer triednych síl v medzinárodnom meradle ďalej presunie v prospech socializmu, môže v krajinách s priaznivým vnútorným pomerom triednych síl diktatúra proletariátu byť oveľa miernejšia, než bola napríklad v mladom sovietskom štáte. Aj začiatkový stupeň všeludovosti takto vznikajúcich štátov, prechádzajúcich k socializmu za priaznivejšej situácie, môže byť vyšší a zreteľnejší, než bol napríklad u nás, ale nie je vylúčený ani opačný prípad.

Vývoj od socialistickej štátnosti ku komunistickej spoločenskej samospráve neprebícha tak, že socialistický štát je najprv len nástroj diktatúry proletariátu (a nič iné), potom je všeludový štát (vonkoncom nediktatúrny) a nakoniec tento štát odumrie. Odumieranie socialistického štátu je dlhodobý proces, ktorý je založený na zásadnej všeludskosti komunizmu ako ideológie a programu. V istom zmysle je zničenie buržoázneho štátu začiatkom tohto procesu. Od socialistickej revolúcie (nech by mala akúkoľvek formu) sa začína realizácia, rozvoj všeludovosti socialistického štátu a dialekticky jednotne sa ustanovuje diktatúra proletariátu ako nástroj na zabezpečenie, ochranu a rozvíjanie tejto všeludovosti. S jej postupným rozvojom potom sa zmierňujú prvky diktatúrnosti štátu. Vývoj vedie k úplnej všeludovosti (t. j. k premene socialistického štátu cez pološtát v neštát čiže v komunistickú spoločenskú samosprávu), čo zároveň znamená zánik prvkov diktatúry v spoločnosti, v ktorej medzitým zanikli triedne rozdiely.

Ak chápeme diktatúru ako relatívne prechodný atribút všeludového socialistického štátu, je dialektická jednotnosť a protirečivosť jeho všeludovosti a dikta-

túrnosti kľúčom k pochopeniu podstatných stránok jeho vývoja. Tým je zároveň v duchu marxizmu-leninizmu, na základe dialektického ponímania vývoja hlavnej a vedľajšej stránky socialistického štátu vyriešená — v podstate metafyzicky postavená — otázka, či socialistický štát je diktatúrou proletariátu, alebo všeludovým štátom, a to práve odhalením chyby vo formulácii otázky.

К ВОПРОСУ ОБ ОБЩЕНАРОДНОМ ХАРАКТЕРЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

Франтишек Хорват

Поньше имеется неуверенность и разнобой по вопросу о соотношении понятий диктатуры пролетариата и общенародного государства. В литературе как правило говорится о переходе социалистического государства из состояния диктатуры пролетариата в состояние общенародности. Зачастую из этого делается заключение, как будто диктатура пролетариата исключает общенародность и общенародное государство должно быть государством без диктатуры пролетариата. Это неверно.

В статье отмечается, что социалистическое государство является общенародным по всей своей сути. Диктатурный характер, при капитализме являясь целью самой по себе, для социалистического государства — только средство обеспечения его общенародности, общенародно-демократического характера общественного порядка. Этому не противоречит то, что в первое время существования социалистического государства его диктатурная сторона — хотя она второстепенная — ввиду грозящих ему опасностей выдвигается на передний план. Итак, речь идет не о переходе от диктатуры пролетариата к общенародному государству, а о диалектически соотносительном развитии социалистического общенародного государства и его диктатурной стороны.

Это теоретическое решение имеет во многом практическое значение. Если считать диктатуру пролетариата самой сутью социалистического государства, то это может способствовать деформации в смысле самоцельности и преувеличения диктатурности, что и на деле имело место.

Правильность этого воззрения иллюстрируется на развитии Чехословацкой социалистической республики.

ON THE ALL-POPULAR NATURE OF THE SOCIALIST STATE

František Chorvát

Up to this time there prevails some indistinctness and dissent as to the relation between the concepts of proletarian dictatorship and the all-popular socialist state. In literature authors as a rule express this relation by the term of transition of the socialist countries from the state of proletarian dictatorship to the all-popular state. Often from this is drawn the conclusion, as if proletarian dictatorship excluded the all-popular character of the state and the all-popular state must be a state without proletarian dictatorship. That is wrong.

In the present paper it is stated that the socialist state is all-popular by its whole nature.

The dictatory point, which in the capitalist society is an aim for itself, in socialism remains only as a means to assure the all-popular character, the all-popular democratism of the social order. This is not inconsistent with the coming forward of the in general minor dictatory point in the initial time of the existence of the socialist state in view of the perils which menace it. In fact there is no transition from proletarian dictatorship to all-popular state, but a dialectically linked development of the socialist all-popular state and his dictatory point.

This theoretical solution has practical reach in many respect. If the proletarian dictatorship is conceived as the proper nature of the socialist state, this may aid deforming in the way of concepting dictatorship as an end by itself and exaggerating it, as it has occasionally happened.

The correctness of this view is illustrated by the development of the Czechoslovak socialist republic.